

29. Соловьёв С. М. Публичные чтения о Петре Великом // Чтения и рассказы по истории России. – М., 1989.
30. Соловьёв С. М. История России с древнейших времен. – Кн. VIII. – Т. 13-14. – М., 1991.
31. Софроний (Грибовский). Уведомление о начале бытия россиян в Педкине и о существовании в оном Греко-российской веры) // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине /Под ред. Н. И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 1-45.
32. Тихвинский С. Л. Китай в моей жизни (30-90-е гг.). – М., 1992.
33. Троицкий С. Русская Православная Миссия в Китае // Православная богословская энциклопедия. – 1909. – Т. 10. – С. 511-522.

А н н о т а ц и я

Рассматривается “малороссийский дискурс российской историографии по вопросу миссионерской деятельности украинского духовенства в Китае в XVIII в. Автор делает попытку проанализировать истоки негативного отношения к украинцам – начальникам Пекинских духовных миссий, которое утвердилось в историографии XVIII – начала XX в.

Марія Федунь

ЗВИЧАЇ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ НА СТОРІНКАХ МЕМУАРИСТИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У кожної нації є скарби, які вона невпинно береже. Насамперед, це мова, літературні твори неперехідної вартості і, впевнені в цьому, звичаєві обряди та традиції народу. Олекса Воропай у своєму етнографічному нарисі з цього приводу зазначав наступне: “Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об’єднують окремих людей в один народ, в одну націю. Звичаї, як і мова, виробилися протягом усього довгого життя і розвитку народу. В усіх народів існує повір’я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світі, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристановища, бо він загублений для свого народу”[1, 1-10].

Упродовж довгого часу фольклорні традиції, звичаї ставали об’єктами зацікавлень та дослідження широкого кола українців (тут варто назвати хоча б імена М. Гнатюка, І. Франка, О. Воропая та ін.). Традиційні народні вірування, обряди входили в канву творів художньої літератури не тільки вітчизняних письменників М. Коцюбинського, Лесі Українки та інших, але й представників літератури слов’янських націй (з цього приводу можна взяти для прикладу хоча б ланку зацікавлень польського письменника Станіслава Вінченза, котрий залишив для потомків унікальний твір “На високій полонині”, написаний польською мовою й присвячений Гуцульщині). Однак, доводиться констатувати, що майже ніхто із дослідників літератури не звертався до питання використання елементів традицій та звичаїв українського народу на сторінках мемуарних праць. Зважаючи на те, що спогадова література є унікальною можливістю ретроспективно, фактографічно передати потомкам картини життя народу в минулому, ми й хочемо зупинитися на цій проблемі, взявши як об’єкт висвітлення вітчизняну мемуаристику першої половини ХХ століття.

Насамперед хочемо зауважити, що в галицькій спогадовій літературі цього періоду прослідковуємо унікальні явища, одне із яких полягає в тому, що маємо можливість виокремити присутність загальноукраїнського авторського начала, адже вона представлена іменами як галицьких, так і східноукраїнських мемуаристів. Доречно назвати з цього

приводу і політематичність викладу, багатогранність піднятої проблематики, квазідраматургічний (наближений до драматургічного) тип нарації тощо. Однак первинно вимальовується задекларована мемуаристами ідея самовизначення, самоідентифікації українського народу. Тому більшість із авторів розставляли акценти на проблемах національного характеру: усвідомленні народом власної гідності, ваги історичних подій, соборності, прагненні до свободи тощо. Ця домінанта наскрізно переходить спомини як суспільно-громадських діячів (наприклад, О. Барвінського, Є. Чикаленка), так і письменницького загалу (Б. Лепкого, О. Кисілевської, А. Чайковського, О. Назарука), особливо ж загострюється в споминах емігрантів (отця О. Пристая, письменника Б. Лепкого).

Прикметним для доби, мемуари якої ми досліджуємо, є те, що національна ідея входила в людське життя буквально із молоком матері, вона закріплювалася педагогами в душах молоді під час навчання, загартовувалася в умовах національного гніту. Чимало мемуаристів, ведучи мову про свій час та оточення, акцентували увагу саме на цих фактах. Так, і Б. Лепкий, переповідаючи в мемуарах “Казка мого життя. Бережани” про свого навчителя катехита М. Соневицького, характеризуючи його як “отця совітника”, якого не брали роки і який розумів молодь, котрий однак “бувало, як розсердиться у класі, як крикне, стукне ногою і кулаком вдарить об катедру, то клас завмирав й деревів” [2, с. 666], вводив читачів у поле впливу педагогів на молодь. Адаже сердився вчитель тоді, коли розповідав учням “мотив про чоловіка, що зійшов на пана. Селянський син, батьки витратилися, щоб його вивести в люди, а він уже в п’ятому класі стидався своєї мами в кожусі, втік від неї в місті, але за возом, осторонь від людей, витягав від тої мамуні останній гріш на різні, буцімто шкільні потреби, яких у ніякій школі ніколи не було. У сьомому класі знайшов собі панночку, що сміялася з нашої мови, а його називала дурним Грицем. Але все ж таки як скінчив університет, віддалася за цього дурного Гриця й перетягувала його на свій бік. Відрікся своїх батьків, віри, народу й до рідного села навіть не показувався ніколи” [2, с. 668]. Мемуарист не лише передавав зміст оповідання, але й реакцію вчителя на нього. Зауважимо, що наведений сюжет є одним із “вічних” сюжетів української літератури.

Б. Лепкий подавав читачам на сторінках своїх споминів оповіді про святкування українцями, його земляками, Різдва Христового, Зелених свят. Спогади про ці дійства – це, за словами автора мемуарів, блиск діадемів. Звичайно, він, поет-емігрант, у своїй тузі за батьківщиною повсякчас повертався до цих картин, відтворював їх у своїй уяві. Власне, звичаї та традиції рідного народу пробуджували в автора загострене світовідчуття, а ностальгія лише підсилювала, відшліфовувала естетичне сприйняття світу, що, відповідно, виливалося в сповнену ліричності мемуарну розповідь.

Не менш цікавим може видатися (і не безпідставно!) і спогадовий твір о. О. Пристая “З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого і сучасного” [3], котрий побачив світ під редакцією Л. Мидловського у 1933 р. Олекса Пристай – священник, який народився на Львівщині, вихідець із селянської родини, довгий час був парохом в селі Журів на Рогатинщині (зараз Івано-Франківська область), останні роки свого життя провів в еміграції, куди потрапив із місією ще 1907 р.

Подаючи читачам свою, як висловився сам, “моральну спадщину для грядучих поколінь”, у вступному слові, до котрого взяв епіграфом слова Ріхтера “Спомини це одинокий рай, з якого ніхто не вижене нас!” [3, IX], автор мемуарів неодноразово на сторінках своїх спогадів зацентровував увагу на тому, з якою радістю повернувся б на роки й роки назад, скуштував би простої страви, котру їв у дитинстві, тощо. Власне, в

о. О. Пристая відчуваємо, попри елементи гумору, сатири та іронії, притаманні його розповіді, ту саму ліричну ноту, котра бере витоків із туги за батьківщиною та яка є домінуючою й у Б. Лепкого.

Мемуари священика О. Пристая переплетені низкою ліричних відступів, в яких автор неодноразово звертається до читачів і в яких звучить гімн рідній землі, тому серед іншого знаходимо: “Дорогий читачу, якщо читаєш ці мої спомини, хоч з деякою приємністю, тоді не загнивайся на мене, коли я попрошу, щоби ти ласкаво вернувся ще раз зі мною на трускавецькі поля, де розбрилася худоба, скубаючи рештки сухої травиці.[...] Мене тягне сьогодні в ці сторони якась дивна, непереможна сила, вона витягає мене з американського гомінкого містечка Карнегі”[3, 90].

Перебравши в пам’яті тих, хто вийшов із селянського роду: Кальвіна Куліджа (президента США з 1925 по 1928 рік), Ремзея Мекдоналда (“провідника англійської робітничої партії і кількома наворотами президента міністрів великої Британії”*[3, X]), Папу римського Пія X і його секретаря Гаспрі, Папу римського Пія XI, – мемуарист Пристай виписав на сторінках вступного слова те завдання, котре, на його думку, мало б бути обов’язковим для українства в будь-якому поколінні: “У нас зійшло зі світу багато людей, справді дуже заслужених людей, з яких чимало було зі селянського роду, не залишивши нам своїх споминів, що були б цінним вкладом до літературної скарбниці нації”[3, XI]. Тому й акцентував, що писав “не для людей і не для слави”, а “з відчутого громадського обов’язку, щоби залишити грядучим поколінням образ цього, як жили їхні предки, чим займалися, як працювали на хліб насущний, як шанували добро, як зустрічали лихо, та яких засобів уживали в боротьбі з ворогами”[3, XII].

Відповідно до поставленої перед собою мети О. Пристай у першому томі власних споминів після вступного слова подавав розвідку “Трускавець, загальний вигляд”, джерелами якої, як зазначав сам, були “метрики і записки греко-кат. парохіяльного уряду, шематизми й інформації старих людей[...]”[3, XIII], а у двох перших частинах (“Моє рідне гніздо”, “Діточі й хлопчаки літа”) автор намагався якомога повніше розповісти про побут селян, їхні звичаї та обряди. Цікаво, що мемуарист окремо вів мову про трускавецьку хату (зауважимо, що на той час Трускавець був звичайним українським селом), подаючи її зовнішній опис та інтер’єр, не залишалися поза його увагою й господарські будівлі, одяг (ноша) трускавчан. Усе це впліталось в мистецьки виписані автором картини пір року на селі, трускавецьких садів тощо. Цікавою для сучасників є розповідь про гостинних трускавчан, той народ, який у дні храмових празників, а їх було в цій місцині аж чотири (на святого Миколая та Іллії, в одній частині села, на Богородицю та Зелені свята, в іншій), “немов пчоли з улія, висипався з церкви, та на майдан. Кругом церкви гомін, метушня, крик, ніби на ярмарку. Газди й газдині кинулися один наперед другого вишукувати чужосторонніх своїх кривняків, приятелів і знайомих, щоби запросити їх до себе в гості. Нераз причепилося і троє людей до гостя, та тягнули його, кожний до себе, один за полу, другий за рукав, а ще інший, щоби довго не мучитися та інших гостей не втрачати, хватав капелюх чи шапку з голови того, що запрошував його і в цей спосіб забезпечував собі гостя”[3, с.49]. Так починалися храмові свята на Львівщині. До слова, Ст. Вінценз у романі-епопеї “На високій полонині” теж звертався до аналогічних картин серед мешканців Гуцульщини.

Зауважимо принагідно, що мемуарист О. Пристай, подаючи у своїй книзі цілу низку

* Тут і далі цитати із видання першої половини ХХ століття подаємо відповідно до сучасного правопису, однак із збереженням стилю оригіналу.

розповідей про звичаї галицьких українців, не бариться і з їх визначенням та характеристикою. Переповідаючи про святкування пастушками Зелених свят, про що ми поведемо мову нижче, автор із притаманною йому манері письма розважливостю зазначає: “Гарний звичай [йшлося про звичай плести домашнім тваринам вінки. – М. Ф.], якому молодь жертвує свій труд, а в нагороду дістає безтурботну радість. Тому Карлиле каже справді правильно, що звичай це найглибше право природи [підкреслення наше. – М. Ф.]. Цей срасосвітський звичай трускавецьких пастухів існуватиме, докіль вони не втратять всего свого притаманного і рідного. Докіль у трускавчан своя національна ноша, існуватимуть також старі звичаї”[3, с.100].

Багато цікавого про традиції українського народу може зустріти сучасний читач на сторінках споминів О. Пристая, серед іншого – розповіді про звичай після Святої Вечері о четвертій або п’ятій годині вранці сходитися до родичів, – на гостину до батьків поспішали заміжні доньки з чоловіками чи одружені сини зі своїми жінками, які приносили із собою чимало святкової їжі. У книзі Воропая “Звичаї нашого народу” в розповіді про Святу Вечерю на Великій Україні знаходимо таке: “...діти носять вечерю до своїх близьких родичів: онуки – до баби і діда, племінники – до тітки і дядька, хрищеники – до хрищених батьків” [1, с.75]. Як бачимо, звичай провідувати рідню у день Святої Вечері був поширений на всіх теренах України.

Б. Лепкий, син священика, своїми “Бережанами” ніби доповнює спогади О. Пристая, коли подає читачам серед інших замальовку “Святий вечір”. У ній йдеться про приготування до свята, про відвідини в часі початку Різдва сільською дітворою оселі священика та її запросини: “Просили вас татуно й мамуня, і я вас прошу на коляду” [2, с.656]. До дрібниць описує письменник надвечір’я, коли мати кладе під скатертину на чотирьох кінцях стола часник, а батько бере тарілку із просфорою, помащеною медом, всі діляться нею; автор називає страви, які подаються до столу, тощо. Потім діти “квокають” під столом, знаходячи там ласощі, а згодом приходять у дім і колядники. Письменник не лише відтворював у своїй пам’яті звукову картину минулого, коли колядка на одному селі ніби зв’язувалася воедино із колядою в іншому, але й намагався дати визначення цьому співу: “Коляда, золотий, небесний обруч, один із тих, що тримає вкупі все, що своє, рідне, власне, святе...”[2, с.657].

З особливою любов’ю описував мемуарист О. Пристай і звичаї простих пастушків, адже й сам, перед тим, як стати душпастирем, провів не одну днину серед них. У мемуарах священика є невеликий розділ “Наше свято”, в якому йдеться про пастуші традиційні забави в день святого Юрія, а також на Зелені свята, коли маїли худобу. Цей звичай вимагав ретельного приготування, хлопчачи збирали квіти, ламали гілля, а дівчата плели вінки. Автор споминів прагнув донести до наступних поколінь читачів перелік квітів, котрі впліталися у вінки: “На вінці збирали різні квіти, а передовсім зозульок, цих червоних і стіжкуватих як шупьки кукурудзи, червоного бузячого вогню, круглого і головчастого барвінку зі жовтим квітом, когутиків, жовтих і синіх пільних лелій, блавату, рожевого кукілю і т. п.”[3, с. 95].

Мемуаристу хотілося переповісти й про снідання пастушків у часі Зелених свят: “Отже передовсім кожний з пастушків приніс якнайбільше хліба, але не такого звичайного, щоденного. Це були зразки ріжнородного сільського печива, як ось пахучі пляцки “сирівники” з чисто пшеничної муки або з мішаної кукурудзяної. Деякі були з коров’ячим сиром, а інші з бриндзею. Окрім цього ми мали масло, сир, бриндзю і яйця”[3, с. 98]. Олекса Пристай розповідав про ту веселість, яка володіла хлопчачами, котрі співали: “Радість! Радість, пастушки! Мусимо тепер сховати наші гарні віночки, щоби ними завтра

заквітчати Лису, Красу і Бочасту, Круторогу і Перісту, і волики, і бички, коровиці, телички. І баранців завітчаймо, гарну пісню заспіваймо, щоб всі люде знали і на віки памятали, що ми собізвати-зухи, трускавецькі пастухи. Наш пастуший роде жий, а ти, воле, воду пий! Ми будемо медок пити, цілий день нас веселити, що Бог дав нам дочекати, наші свята святкувати..."[3, с.96].

Третім днем із низки церковних свят, який пастухи вшановували гостиною, було свято Петра та Павла. Тоді молодь викопувала чотирикутний рів, завглибшки по коліна, "так, щоби обкопаний квадрат був для них столом, кругом якого засідали"[3, с.100].

О. Воропай у цитованому нами вище збірнику розповідав про дівочі та парубочі громади, їхні традиції. Не обминав теми улюблених занять молодих українців і Пристай у своїх мемуарах. У розділі "Збіжжя і ярини, що їх управляли трускавчане" він не лише наводив розповіді про ті овочі та зернові, котрі споживали його земляки та вів мову про страви із них, але й оповідав, як молодь громадилася під час січення та квашення капусти, про що читаємо: "Коло Покрови вирубували капусту, звозили до сіней або до шопи, чи до стодоли на тік. Під вечір запрошувала господиня сусідів, жінок, дівчат і кілька парубків (як не було своїх власних) до чищення, січення, шаткування капусти і до набивання в кадуби.[...] Чищення і шаткування капусти відбувалося дуже весело і тому до помочі в цій роботі збігалися хлопці й дівчата дуже охочо, часто навіть непрошені. Цілий вечір аж гуділо там, де відбувалася ця приємна робота. Дівчата і хлопці дотинали собі взаємно в піснях"[3, с.26].

У своїх мемуарах О. Пристай неодноразово робив акцент на порядності свого селянського роду, наголошував, як він висловлювався, на самовистарчальності українського селянина, здатного самому забезпечити все потрібне для свого життя, на пошанівку молодими старших, релігійності простих людей. Так, у одному із розділів першої частини споминів читаємо наступне: "Наш український селянин, де він не був би, та що не робив би, покидаючи свою працю перед святом чи неділею, вважав за свій перший і святий обов'язок перехреститися побожно три рази, зітхнути глибоко, широко і хоч потиху промовити побожно слова: "Господу Богу Слава!", в такого чоловіка неділя, це справді неділя, а свято є правдивим святом"[3, с. 93].

Як бачимо, автор споминів "З Трускавця у світ хмародерів", будучи священиком, не відкидав потреби українського селянина звертатися до предковічної віри. На таких же позиціях знаходився й Б. Лепкий, син галицького душпастиря. У спогадах, присвячених Бережанам, у Лепкого знаходимо згадку "Вечір під св. Андрея", в якій автор розповідав про ворожіння дівчат. Тоді стара кухарка Марта пекла "з приговорами за старосвітськими звичаями" балабухи, які потім повинні були з'їсти собаки, а ще – дівчата виливали віск "у мосяжну мідницю на зимну воду"[2, с. 611], "калатали ложками по паркані" [2, с. 612] тощо.

На перевесло пам'яті падає й спомин письменника "Гаївки", в якому об'єктом нашого зацікавлення стають не лише оповіді про ці пісні, які водили з хороводами під час Великодніх свят кругом церкви дівчата, але й наведені їх уривки. А ще – розмірковування автора: "Вдивляєшся в цей рух, вслухаєшся в цей спів і чуєш, що ти з тою радістю і смутком, з тою гордою красою і соромною наругою одно нерозривне, що ти себе відділити й відокремити від нього ніяк не можеш. І – не відділиш"[2, с. 701].

На сторінках "Казки мого життя..." зустрічаємо розповідь про старосвітський звичай, котрий носив назву "Вільха". Про нього автор переповідав так, подаючи діалог під час розмови з матір'ю: "Що таке вільха?" – питаюся мами. – "Обряд такий, старосвітський звичай. Вчора дівчата ходили до лісу й принесли звітам деревце..." – "Вільху?" – "Ні,

молоду берізку, але нині її називають вільхою...” – “І що?” – “І ходять з нею по всіх подвір’ях, де є дівчина відданиця” [2, с.704].

Чимало етнографічного матеріалу знаходимо нині як у споминах Б. Лепкого, так і в мемуарах О. Пристая. І коли в спогаді “Вільха” Лепкий зазначав те, що відчував він із сприйняттям хороводу, котрий віддалявся: “Буцім із лісу вийшла ця пісня й помандрувала в ліс, там, де Чугайстер Мавки полощить, де сова мишам жити не дає, де папороть у ніч перед Купалом цвіте” [2, с.705], – то кидав, на наш погляд, цим визначенням своє розуміння ваги дохристиянської культури, котра повинна бути рівноправною складовою загальної культури народу. І тому, принагідно, стають ще більш зрозумілими слова етнографа О. Воропая: “Всі ці рухи, дії і слова, що на перший погляд не мають ніякого значення в житті людини, віють на серце кожного з нас чаром рідної стихії і є для душі живущим бальзамом, який сповнює її могутньою силою” [1, с.13]. Так, звичаї й обряди – це те, що вийшло з природи, і допоки живе природа, воно не має права вмерти, вселяючи людям віру в тлінне та вічне.

Отож, як бачимо із наведених прикладів, картини звичаїв та обрядів українського народу знайшли своє логічне виявлення на сторінках галицьких мемуарів першої половини ХХ ст., що вкотре підтверджує пізнавальну, естетичну та виховну функцію спогадової літератури. Мемуарні твори Б. Лепкого та О. Пристая рідняться між собою не лише жанром, але й притаманними їм ліричними відступами, які були породжені ностальгічними почуттями письменників, і мальовничо виписаними картинами традиційних звичаїв українців. Ми впевнені, що замальовки етнографічного життя народу присутні й у інших мемуарних пластах вітчизняної літератури на всьому шляху її становлення. Спогадова література, побудована за законами документалістики, побіч етнографічних праць дає унікальну можливість її творцям залишити для нащадків цікаві картини народних вірувань, традицій та обрядів.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Т. 1. – К., 1991.
2. Лепкий Б. Казка мого життя. Бережани / Лепкий Богдан. Твори: В 2-ох томах. – Т.1. – К., 1997. – С. 594-772.
3. Пристай О. о. З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного. – Т. 1. – Львів-Нью-Йорк, 1933.

А н н о т а ц и я

Рассматриваются традиционные обычаи украинцев Галичины первой половины XX века, которые бытовали в тогдашних селах и о которых писали позже в своих эмиграционных воспоминаниях писатель Б.Лепкий и священник отец Пристай.

Катерина Чаплик

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІСЕННОЇ КУЛЬТУРИ ЛЕМКІВ

Про історію, побут, культуру лемків написано чимало. Зокрема, на ниві фіксації лемківського фольклору (музичного, словесного) працювали такі визначні постаті української й зарубіжної фольклористики, як Я. Головацький, Ф. Колесса, С. Людкевич, О. Кольберг, Ю. Костюк, В. Гошовський, В. Гнатюк, С. Грица, О. Гижа, М. Соболевський,